

BULGARLARI OLUŞTURAN BOYLARDAN KUTRİGURLAR VE UTİGURLAR

Ali AHMETBEYOĞLU*

Özet

Oğuzların batı kolunu oluşturan Ogurlara mensup olan Kutrigur ve Utigur boylarının ilk dönemlerine dair, Bizans kaynaklarındaki menşe ile alakalı efsanevi kayıtlar dışında bilgi bulunmamaktadır. Doğu Avrupa coğrafyasına gelmeleri Avarların birçok topluluğu yerinden eden ilerlemeleri sonucu olmuştur. 481 yılından itibaren Azak Denizi ve Don Nehri civarından Moesia ve Trakya'ya akınlara başlamışlardır. Slavları da yanlarına alarak seferlerini bütün Balkan coğrafyasına yaymışlardır. Askeri güçlerinden dolayı Bizans Devleti için müttefik veya hasım sıfatıyla önemli olmuşlardır. Bizans Devleti, topraklarına devamlı hücumlar yapan, İstanbul'u tehdit edebilecek kadar güçlenen ve Gepitler ile Longobartlar başta olmak üzere birçok kavimle savaşıyan Kutrigurları hediyeler ve senelik vergiyle durdurmaya çalışmıştır. Bunda tam olarak istediği sonucu alamayınca, Sabir Hükümdarı Boark ile ittifak yapmış, ince diplomasi ve hile politikalarıyla da Utigurları, Kutrigurlar üzerine saldırmıştır. Neticede iki kardeş boyun şiddetli mücadeleleri sonlarını getirmiştir (558). 570'li yıllarda dağılan ve güçlerini kaybeden Kutrigur ile Utigurların bir kısmı Gök-Türk, bir kısmı da Avarlara tâbi olmuşlardır. İki devletin de güç kaybetmesi üzerine, önce 635 yılında Büyük Bulgar Devleti'nin ardından da Tuna Bulgar Devleti'nin kuruluşunda yer almışlardır.

Anahtar Kelimeler: Bulgarlar, Ogurlar, Bizans Devleti, Avarlar, Tuna Bulgar Devleti.

Türkistan'daki ilk dönem tarihleri ile batıya göç süreçleri hakkında pek malumat bulunmayan ve Doğu Avrupa coğrafyasına geldikten sonra kaynaklarda Kutrigur ve Utigur denilen bu iki Türk boyu; isimleri "ok" kelimesinin çoğulu olan ve Türkçe boy, kabile manasına gelen Oğuzların

---

* Yrd. Doç. Dr., İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü; aliahmetbeyoglu@hotmail.com.

kardeşi ve batı kolu olan Ogurlara mensup idiler. Ogurlar da Oğuzlar gibi kabile birlikteliği şeklinde yaşıyorlar ve "bodun" adı verilen bu federasyonlar çoğu kere ittifaka, birlikteliğe dâhil boy sayısı ile anılıyorlardı. Nitekim Onogur (10 Ogur), Bittigur (5 Ogur), Altziogur (6 Ogur), Sattagur (7 Ogur) gibi Kutrigur ve Utigur adları da kendilerini oluşturan boyların sayısına göre teşekkül etmiştir. Kutrigur, Kuturgur (Tukurgur = 9 Ogur); Utigur – Utrigur = Oturgur (30 Ogur)¹ manalarına gelmektedir. Ayrıca ak (sarı)-kara, doğu-batı, iç-dış gibi yapılanmalar da vardı (Saragur = Sarı Ogur vb.)².

V. asrın son çeyreğinde Hun bakiyeleri ile birlikte Bulgarları oluşturan Ogur boylarına daha IV. yüzyıl içerisinde Hazar bozkırları ile batısındaki alanlarda rastlanılmıştır. Bazı Ogur boylarının Türkistan'dan Doğu Avrupa bozkırlarına göçleri Avarların ilerlemesi sonucunda olmuştur. Nitekim 461-465 yılları arasında Asya'dan batıya doğru gerçekleşen ilerlemeler ve göçler hakkında V. yüzyılın Bizans tarihçisi Priskos şu bilgileri vermiştir: "*Aşağı yukarı bu sıralarda Saragur (Sarı, Ak Ogur), Urog (Ogur) ve Onogurlar Doğu Romalılara elçiler gönderdiler. Bu kavimler Sabirlerle yapılan harp neticesinde meskûn oldukları yerlerden çıkartılmışlardı ve komşu ülkelerin topraklarını istila etmişlerdi. Sabirleri, Abarlar (Avar) püskürtmüşlerdi. Abarlar, Okyanus kıyısında oturan ve bir yandan denizden yükselen büyük buharlarla sislerin etkisiyle, diğer taraftan şimdiye kadar duyulmamış pek çok yırtıcı kuş (griffon)'un yaklaşmasından kaçan kavimler vatanlarından çıkartılmışlardı ki, bu yırtıcı kuşların insan soyunu yiyip bitirmeden yok olmayacakları söylentisi vardı ve insanları parçalıyorlardı. Bu felaketler neticesi hareketlenerek komşu*

¹ Utigur isminin bazı kaynaklarda Utrigur, Uturgur şeklinde geçtiğinden, Kutrigur ve Utrigur kelimelerinde ortadaki -r- sesinin çoğul eki olduğu, Kutrigur<Kutirgur 'Kutların yurdu', Utrigur<Utirgur 'Utilerin yurdu' manalarına geldiği söylenerek, Kutrigur ve Utigur boylarının bugünkü Güney Azerbaycan'ın eskiçağdaki sakinleri Kut/Gut ve kuzeyindeki aynı soydan, aynı dili konuşan Uti halklarının devamı olduğu düşünülmüştür. O. Karatay, "Kafkasya Bulgarları Tarihi", *Karaçay-Balkarlar, Derleyenler U. Tavkul-Y. Kalafat*, Ankara 2003, s. 28-29.

² Gy. Moravcsik, *Byzantinoturcica*, II, Berlin 1958, 138, 172; İ. Kafesoğlu, *Bulgarların Kökeni*, Ankara 1985, s. 6-8; P. B. Golden, *Türk Halkları Tarihine Giriş*, çev. O. Karatay, Ankara 2002, s. 78-80; I. Zimonyi, "Bulgarlar ve Ogurlar", *Türkler*, III, Ankara 2000, 606; B. Szász, *A Hünök Története, Attila Nagykirály*, Budapest 1943, s. 467; Pápay József emlékére, "A bolgar – törökök a magyarsággál és a legújabb magyar östörténetkutatás", *Századok*, 1935, s. 518-519; J. Hamilton, "Toquz-Oguz et On-Uygur", *Journal asiatique*, CCL/1 (1962), 35, 37-38.

KUTRIGURLAR VE UTIGURLAR

ülkelere hücum ettiler. Bütün bu kavimler hücumun şiddetinden dolayı mukavemet edemedi buldukları yerleri terk edip kaçıyorlardı. Öyle ki, yeni bir yurt arayan Saragurlar ilerlediler ve Akatir Hunlarına (Akatzir, Ağaçeri) rastladılar. Onları harple yenerek kendilerine tâbi kıldılar ve özellikle Romalıların dostluğunu kazanmak maksadıyla elçiler yolladılar. İmparator elçileri iyi karşıladı ve hediyelerle memnun ederek geri gönderdi³.

Bu sıralarda Avrupa Hun Devleti çözülme ve dağılma devresi içinde bulunduğundan Onogurlar ve Saragurlar başta olmak üzere Ogur boyları kolayca Karadeniz kuzeyindeki bozkırlara yayıldılar. Önündeki Ogur ve Sabir boylarını batıya süren Avarlar ise bir duraklamanın ardından ertesi yüzyılım ortalarında (VI. yüzyıl) Doğu Avrupa'da göründüler. Onogurlar, Macarlarla beraber Hazar Bozkırından geçip Kafkaslara Kuban Bozkırına göçtüler. Saragurlar da batıya ilerleyerek Ağaçeriler yurduna geldiler ve eski Hun boylar birliğine dâhil olan bu boyu yenerek hâkimiyetleri altına aldılar. Doğu Avrupa coğrafyasına ilk gelen Ogur boyları Onogurlar ile Saragurlar, Bizans Devleti'nin dostluğunu kazanmak için 463 yılında İstanbul'a bir elçilik heyeti gönderdiler. İmparator I. Leon (457-474) onları hoş karşılayarak Karadeniz'deki liman ve yolların muhafazası karşılığında hediyeler ve yıllık vergi vermeyi kabul etti. Daha sonraları 466 senesinde Kafkaslardan aşağı, güneye inerek Ermeni ülkesine ve Sasanilere akınlarda bulundular⁴.

Kutrigur ve Utigurların Doğu Avrupa coğrafyasına ne zaman geldikleri de belirsizdir. Mensubu oldukları Ogur boylarıyla birlikte mi geldiler yoksa çok daha önceleri batıda mı idiler meselesi tartışmalıdır. Kutrigur ve Utigurların; Perslerin İran'da yönetimi ele geçirmelerinden sonra zor durumda kalarak Azerbaycan'dan Kuzey Kafkasyaya göç ettikleri, Kuban Nehri'nin iki yanındaki düzlükler ile Karadeniz sahillerine kadarki bölgeye yerleştikleri ve 375 yılından sonra Doğu Avrupa'da etkili olmaya başlayan Hunlara katıldıkları iddia edilmiştir. Ayrıca VI. yüzyıl Bizans tarihçilerinden Prokopios'un, Azak'ın doğusunda yaşayanlara eskiden Kimmerler denilirdi, şimdi Utigur deniliyor ifadesi ile bölgedeki hareketlenmeleri anlatırken, Utigurların anavatanlarında kaldıkları, bir yere gitmedikleri kaydından ve kaynaklarda Utigurlar ile aynı dili konuşan akrabaları Kutrigurların Doğu Avrupa'ya sonradan geldiklerine dair

³ Priskos'un eserinin tercümesi için bk. A. Ahmetbeyoğlu, *Grek Seyyahı Priskos (V. asır)'a Göre Avrupa Hunları*, İstanbul 1995, s. 65-66.

⁴ A. Ahmetbeyoğlu, *Avrupa Hun İmparatorluğu*, Ankara 2001, s. 124-127.

bilgi bulunmamasından dolayı Kuzey Kafkasların bilinmeyen zamandan beri Kutrigur ve Utigurların yurdu olduğu da söylenmiştir⁵. On-Ogurların On-Uygur olduğu, Kutrigur ve Utigurların da On-Uygurları oluşturan kabileler içinde yer aldığı da iddia edilmiştir⁶. Bunların yanında Kutrigurlar birçok Türk boyu gibi bir müddet Hazar Devleti'ne tâbi olmuşlardır⁷.

Hunlarla birlikte yaşamaya başlayan Ogur boyları V. yüzyılın sonundan VI. yüzyılın ilk yarısına kadar doğudan batıya şu şekilde yerleşmişlerdir: Kafkas Sıradağları'nın kuzey-batı etekleri ile Kuban Bozkırında Macarlarla beraber Onogurlar, onları kuzey-batısında Don Nehri'nin aşağı yöresinde ve Azak Denizi kıyısında Utigurlar (VI. yüzyılın ortalarında Kuban'da), Utigurların batısında ve Özü Nehri'ne kadar uzanan Kıpçak Bozkırında Kutrigurlar (VI. yüzyılın ortalarında Dnyeper ve Tuna'nın aşağı kısımlarında), Kırım Yarımadası ve Khersones (Kerç) Bölgesi'nde Altziogurlar (6 Ogur), Özi ile Turla nehirleri arasındaki bozkırlarda Ağaçerilerle birlikte Saragurlar, Besarabya Bozkırında eski Hun boylarıyla beraber Bittigurlar (468 yılına kadar başlarında Attila'nın oğlu Dengizik bulunuyordu), daha batıda Dakia Bölgesi'nde ve Tuna Nehri'nin sol kıyısında Sattagurlar yaşıyorlardı⁸.

İlk dönemleri bilinmeyen Kutrigurlar ve Utigurların menşesine dair çağdaş Bizans kaynaklarında efsanelere dayanan bilgiler bulunmaktadır. Nitekim Bizans tarihçisi Prokopios bu konuda şunları yazmıştır: "*Kutrigurlar ve Utigurlar Maeotis Gölü (Azak Denizi) kıyısında otururlardı. Bunların ataları Kimmerler idi. Tek bir hükümdarları vardı. Bu hükümdarın Utigur ve Kutrigur adları verilen iki oğlu oldu. Oğullar babalarının ölümünden sonra hükümdarlığı aralarında bölüştüler. Böylece ikisi de kendi adına, kendi payına düşen yerlere vardı. Eski boy ikiye ayrılmakla beraber yine aynı yerlerde oturuyorlardı. Bunların yaşayış ve adetleri de aynı idi. Maeotis kıyısında yaşayan bu iki boyun insanları gölün öteki kıyılarına geçmezler ve hatta oralara geçilmez inancını taşıyorlardı. Bir gün birkaç Kimmer (yani Ogur) genci avlanmaya çıkmıştı. Önlerine dişi bir geyik düşmüştü. Gençler bunu takip*

⁵ Karatay, a.g.e., s. 23-25, 30.

⁶ Hamilton, "Toquz-Oguz et On-Uygur", s. 35, 42, 45.

⁷ Ş. Kuzgun, *Hazar ve Karay Türkleri*, Ankara 1993, s. 77.

⁸ Kafesoğlu, a.g.e., s. 7-8; L. N. Gumilöv, *Eski Türkler*, çev. A. Batur, İstanbul 1999, s. 60; D. Simonyi, "Die Bulgaren des V. Jahrhunderts im Karpaten Becken", *Acta Archaeologica*, X (1959), 230 vd.; Gy. Moravcsik, "Zur Geschichte der Onoguren", *Studia Byzantina*, Budapest 1967, s. 84-118; Hamilton, a.g.e., s. 35.

KUTRIGURLAR VE UTIGURLAR

ederken geyik suya düştü. Gençler de onu yakalamak ümidi ile peşine düştüler. Fakat geyik birden gözden kayboldu. Ancak onu takip eden gençler bu yüzden uzaklara gitmiş ve oralarda başka ülke ve boyların varlığını öğrenmişlerdi. Onlar yurtlarına döndükleri zaman gördüklerini anlattılar. Bunun üzerine bir ordu kurarak civar boylar üzerine sefere çıkmaya başladılar. Maeotis Gölü'nün batısında yaşayan Gotlara saldırdılar. Bir kısmını öldürdüler, bir kısmını sürdüler ve topraklarını ele geçirdiler. Kutrigurlar kadın ve çocuklarını getirerek yeni topraklara yerleştiler. Tuna Nehri boyunca ilerleyerek bazen Romalılarla müttefik, bazen düşman olarak sürekli İmparator'un topraklarına akınlar düzenliyorlardı. Utigurlar ise evlerine dönmeye karar vermişlerdi. Dönüş yolunda Maeotis bataklığına yakın bir yerde yolları Got-Tetraksitler tarafından kesildi. Karşılaşma Gotların oldukça muhkem bir mevziyi tuttıkları berzahta (Perekop) gerçekleşti. Fakat her iki taraf da savaş istemediği için dost olup birlikte yaşamaya karar verdiler. Got-Tetraksitler Utigurlarla birlikte Maeotis'in doğu sahiline gelerek Karadeniz'de Taman Yarımadası'nın güney kesimine yerleştiler. Utigurlar ise daha önce Kutrigurlar ile birlikte yaşadıkları tüm toprakları işgal ettiler⁹.

Azak Denizi'nin kuzey kıyılarına gelen Kutrigurlar ve Utigurlar, Don Nehri'nin iki yanına yerleşmişler¹⁰ ve 481 yılından itibaren Moesia ve

⁹ Prokopios, *De Bello Gothico: History of the Wars*, neşr. ve İngilizce trc. H. B. Dewina, London 1919, s. 84-85. Ayrıca Agathias menşei konusunda gayet sarıh bir şekilde Hun adının, her birinin kendi özel ismi bulunan birçok kabilenin teşkil ettiği toplumun ortak adı olduğunu belirterek şunları yazmıştır: "Hun halkı hiçbir zaman Maeotis Gölü'nün doğuya bakan kesiminde yaşamamış, aksine Asya'da İmcon (Pamir) dağlarında yaşayan diğer barbar halklar gibi Tanais (Don) Nehri'nin kuzeyinde hayat sürmüşlerdir. Onların tamamına Hunlar ve İskitler deniliyordu. Bu kabilelerden bazıları münferiden Kutrigur, bir başka grubu Utigur, kimileri Ultizur, bir diğeri de Vurugund adıyla biliniyordu. Aradan yüzlerce yıl geçtikten sonra bunlar Avrupa'ya geldiler veya masalda anlatıldığı gibi bir geyiğin dalaletiyle yahut başka bir tesadüfî sebebin neticesi olarak fakat her halükarda vaktiyle geçilmez diye bilinen Maeotis bataklığını aştılar ve yabancı topraklara yerleştikten sonra ani saldırılarla orada yaşayan ahaliye büyük felaket yaşattılar". Agathias, *Agathiae Myriate Historiarum Libri quinque*, neşr. R. Keydall, Berlin 1967, s. 172. VI. asır Bizans tarihçisi Jordanes de Avrupa Hunlarının ortaya çıkışı hakkında bunlara benzer destanı bilgiler vermiştir. Bk. Jordanes, *Romana et Getica*, neşr. Th. Mommsen, Berolini 1882, s. 89-90; A. Ahmetbeyoğlu, "Avrupa Hunları'nın 'Sihirli Geyik' Efsanesi", *Prof. Dr. Hakkı Dursun Yıldız Armağanı*, İstanbul 1995, s. 65-68.

¹⁰ Kutrigurların Don-Dnyeper arasındaki sahada buldukları sırada, Avrupa Hun Devleti dağılıp sona erdikten sonra Hunların Dnyeper'e doğru çekilen kısmının kendilerine katıldıkları hatta Attila'nın küçük oğlu İmek'in bir dönem Kutrigurların başına geçtiği söylenmiştir. G. Fehér, *Bulgar Türkleri Tarihi*, Ankara 1985, s. 26.

Trakya'ya akınlar yapmaya başlamışlardır. Bu esnada Gotlar Kırım Yarımadası'nın büyük kısmında yaşamaktaydılar. Bizans İmparatoru Zenon (474-475; 476-491) 481 yılında Theodorik idaresindeki Doğu Gotlarına karşı yapacağı sefere yardımcı kuvvet olarak dostu ve müttefiki Bulgarları çağırmıştır. Theodorik, Bulgarları* mağlup etmiş** ve İstanbul'a kadar ilerlemiştir. 488 yılında Bushan idaresindeki Bulgarlar Gepidlerle beraber İtalya'ya göç eden Gotlarla karşı karşıya gelmişler, Sava Nehri yakınındaki savaşta Bushan hayatını kaybetmiştir. Doğu Gotları ve Gepidlere karşı mücadele eden Bulgarlardan kastedilen Kutrigurlar olmuştur¹¹.

Kırım Yarımadası ortaçağ boyunca kuzey ve doğu ticaretinde mühim rol oynamakta idi. Bu sebeple Bizans orada bulundurduğu limanlara büyük ehemmiyet vermiş, o bölgedeki kavimlerle iyi geçinmeye çalışmış ve hatta yıllık vergi vermeyi kabul etmiştir. Bu bölgede gittikçe kuvvetlenen Kutrigurlar ve Utigurların kendisi için birer tehlike olmaya başladığını gören Bizans idaresi bunlarla bazen iyi geçinmiş, bazen de birbirine düşürüp kırdırılmıştır ki, bu politikada muvaffak oldukları ileride görülecektir¹².

Kutrigurların Bizans sınırlarından içeri yaptıkları akınlar ve yağmalar üzerine Bizans idaresi önce onlarla iyi geçinmeye çalışmış ve yıllık vergi

- * Kutrigurların daha o tarihte Bulgar olarak adlandırılması iki ihtimali akla getirmektedir.
1- Karadeniz'in kuzeyinde Hun grupları ile Onogurlar başta olmak üzere bazı Ogur boyları bir araya gelerek yeni bir yapı oluşturarak Bulgar diye adlandırılmışlardır. Kutrigurlar da o tarihlerde bu birliğe dâhil bulunmalarından yahut bunların yaşadıkları sahaya çok yakın olmalarından, tehlike anında birlik oluşturmalarından veya maiyetlerinde bunlara mensup asker bulunmasından Bulgar olarak anılmışlardır.
2- Bu bilgi VII. asra ait Bizans müverrihi Ioannes Antiocheus tarafından verildiğinden zamanında artık yerleşmiş olan Bulgar adını kullanmış olabilir.
- ** Kutrigur ve Utigurların ilk dönemleri meçhul olmasına rağmen, Kutrigurların daha o tarihte Bizans'ın dost ve müttefiki olması onların çok daha önceleri Bizans'la doğrudan münasebete geçtiğini gösterse de, bunun zamanı, şekli ve bölgesini tespit etmek mümkün değildir.
- ¹¹ Ioannes Antiocheus, *Excerpta de Insidiis*, neşr. C. de Boor, Berolini 1905, s. 135-136; N. Gyula, *A Honfoglaló Magyarország Kialakulása*, Budapest 1930, s. 87,111; L. Rasonyi, *Tarihte Türkler*, Ankara 1970, s. 90; T. Tekin, *Tuna Bulgarları ve Dilleri*, Ankara 1987, s. 1; Fehér, a.g.e., s. 27; K. M. Setton, "The Bulgar in the Balkans and the Occupation of Corint in the Seventh Century", *Speculum*, 25 (1950), s. 503; K. Czeglédy, "Uj Adatok az Onogurok Történetéhez", *Magyar Nyelv*, 47 (1951), s. 266-267.
- ¹² H. N. Orkun, *Türk Tarihi*, II, Ankara 1946, 71; D. Obolensky, *The Byzantine Commonwealth Eastern Europe, 500-1453*, New York 1974, s. 65-66; D. Obolensky, *Byzantium and The Slavs*, Hardcover 1971, s. 57 vd.

KUTRIGURLAR VE UTIGURLAR

ödemmiştir. Ancak bu Kutrigurları tatmin edemeyince hücum ve tahripler devam etmiştir. 498 yılında Kutrigur kuvvetleri Tuna'yı aşarak Bizans ülkesine akınlar yaparak ganimet topladılar. Bunlara karşı çıkan Aristes komutanlığındaki Bizans sınır ordusu yenildi. Akınlar ertesi yıl da (499) devam etti. 502 yılında hiçbir mukavemetle karşılaşmadan Illyricum'a kadar ilerlediler. 504'te Slavlar başta olmak üzere birçok toplulukla beraber Balkan Yarımadası'nı tahrip ettiler¹³. Kutrigurların VI. yüzyılın ilk çeyreği içinde süren akınları Bizans'ı oldukça korkuttu. İmparator I. Anastasios (491-518), başkenti ve çevresini muhtemel hücumlardan korumak için kendi adı ile anılan kara tarafı surunu bu sıralarda inşa ettirdi¹⁴.

Kutrigurlar, 512 yılında Trakya'nın komutanı Vitalianus'un isyanına karışmışlardır. Bizans tahtını ele geçirmek ve monofizit İmparatora karşı Ortodoksluğu müdafaa etmek gayesiyle harekete geçen Vitalianus, 513 yılından itibaren ordu ve donanma ile üç defa İstanbul surlarına kadar ilerlemiştir. Bu isyanda Vitalianus'un safına katılan Kutrigurlar, Odessa civarındaki çarpışmalarda mühim rol oynamışlardır¹⁵.

Kutrigurlar, Balkanlara yaptıkları akınlarda yanlarına Slavları alırlardı. Bu sayede Slavlar 517 yılından itibaren Balkanlara yerleşmeye başlamışlardır. Slav kuvvetleri 517 yılında Epir ve Kuzey İtalya'ya kadar uzanmışlar ve bu bölgelerden pek çok ganimet ve esir toplamışlardır. Bizanslıların esirlerin fidyesi olarak gönderdiği 1.000 libre altın da onlara kâfi gelmemiştir. Kutrigurlar, şartların değişmesiyle Balkanlar'da yerleşen Slavlarla 520 yılından

¹³ Theophanes Confessor, *The Chronicle of Theophanes Confessor: Byzantine and Near Eastern History, AD 284-813*, İngilizce terc. Cyril Mango-Roger Scott-Geoffrey Greatret, New York 1999, s. 222; Marcellinus Comes, *Chronicon, Chronica Minora, II*, Th. Mommsen: *Monumenta Germaniae Historica*, Berolini 1894, s. 94-96; Gy. Németh, *A Honfoglaló Magyarság Kiakalulása*, Budapest 1930, s. 65-70.

¹⁴ Trakya'ya inen akınları durdurmak için İmparator I. Anastasios (491-518) tarafından yaptırılan ve ismine istinaden "Anastasios Suru" veya "Uzun Duvar", "Uzun Sur" namıyla tanınan bu sur, İstanbul'un takriben 65 km. batısındadır. Selymbria (Silivri)'yi de içine alarak Marmara Denizi'nden Karadeniz sahilindeki Evcil iskelesine kadar 45 km'lik bir güzergâh boyunca uzanır. bkz. T. Akkaya "Silivri'nin Batısından Karadeniz'e Kadar Uzanan Anastasios Suru", *Sanat ve Bilgi*, sayı 2 (Temmuz 2003), s. 1.

¹⁵ G. Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, çev. F. Işıltan, Ankara 1982, s. 62.

itibaren mücadele etmeye başlamışlardır¹⁶. Bu arada Prokopios, 523 yılında İmparator I. Iustinos (518-527)'un Kırım bölgesinde oturan Hunların hükümdarına Anastasios'un yeğeni Probos'u elçi göndererek, müttefiki olan İberya Kralı Gurgen'e büyük miktarda altın karşılığında yardımcı kuvvet yollamalarını istediğini yazmıştır. Ancak bu Boy Beyi Bizans'ın teklifine ret cevabı vermiştir¹⁷.

528 yılında Bizans İmparatorluğu, Sabir Hükümdarı Balak'ın dul eşi Boarik ile ittifak yapıp Kuzey Kafkasya'da etkisini arttırırken, 528 yılında Kırım'daki Bosforos Bölgesi yakınlarında yaşayan Hunların Beyi Gorda(s), İmparator I. Iustinianos (527-565) ile kurduğu dostluk sebebiyle İstanbul'a gelmişti. Gordas parlak bir kabul töreni ve kıymetli hediyelerden sonra Hıristiyanlığa girme teklifini kabul ederek, vaftiz babalığı yapan I. Iustinianos'un huzurunda dinini değiştirdi. Bizans sarayında büyük ilgi gören, kıymetli armağanlar alan ve Bizans'ın Kırım'daki mühim limanı Bosforos'un muhafazası ile vazifelendirilen Gordas, ülkesine dönünce, kendisine yapılan parlak muamelenin sarhoşluğu altında kendi dininin altın ve gümüşten yapılmış tösterini ortadan kaldırttığı gibi, halkı da Hıristiyanlığa kabule zorladı. Kendi dinlerine bağlı olan halk ayaklandı ve Gordas'ı öldürerek yerine onun kardeşi Muager (Muageriya, Muagelye, Muila)'i geçirdi. Muager, Bizanslıların bir müdahalesine mâni olmak için Bosforos'daki muhafız kuvvetine hücum ederek bunların çoğunu kılıçtan geçirdi. Bu olayı haber alan İmparator I. Iustinianos (527-565), onları takip için Patricius Ruphinos'un oğlu Ioannes kumandasında bir ordu gönderdi. Bu ordunun bir kısmı gemilerle Karadeniz'den, bir kısmı da Edyssopolis üzerinden karadan yola çıkarıldı¹⁸. J. Marquart bu olayda Hunlar diye anılanların aslında Utigurlar¹⁹, Macar bilgini Balint Homan Onogurlar²⁰,

¹⁶ Ch. Gérard, *Les Bulgares de la Volga et les Slave, du Danube*, Paris 1939, s. 23-25; Fehér, *a.g.e.*, s. 34 vd.; F. Dvornik, *The Slavs: Their Early History and Civilization*, Boston 1956, s. 60-69; Ch. J. Halperin, "Bulgars and Slavs in the First Bulgarian Empire: A Reconsideration of the Historiography", *Archivum Eurasia Medit. Aevi*, IV (1983), 185 vd.; A. P. Vlasto, *The Entry of The Slavs Into Christendom*, Cambridge 1970, s. 1-2.

¹⁷ *Prokopios*, s. 94-95.

¹⁸ *Theophanes*, s. 267; Malalas Johannes, *Chronographia*, Migne, J. P. Patrologia, Graeco-Latino, Paris 1857, s. 431-32; St. Runciman, *A History of the First Bulgarian Empire*, London 1930, s. 7-8; D. Obolensky, *a.g.e.*, s. 87-88; M. İ. Artamonov, *Hazar Tarihi*, çev. D. A. Batur, İstanbul 2004, s. 120 vd.; *Theophanes*, s. 267.

¹⁹ J. Marquart, *Osteuropaische und ostasiatische Streifzüge*, Leipzig 1903, s. 125-127.

KUTRIGURLAR VE UTIGURLAR

Gy. Moravcsik ile Zlatarski de Kutrigurlar olduğunu ileri sürmüşlerdir²¹. Ayrıca Gordas'ın başlarında bulunduğu Hunların; Kırımli Hunlar, Doğu Azaklı Hunlar, Altziogurlar (6 Ogur) olduğu da söylenmiştir²². Diğer taraftan Szabo Karoly ise yeni hükümdar Muager'in adının Macar kavminin adı ile yakın ilgisi olduğu görüşünü ortaya atmıştır²³. Çağdaş Bizans tarihçileri, Ogur boylarının adlarını birbirlerinden ayıramamışlar, hepsini "Hun" adı altında zikretmişlerdir²⁴.

Bir müddet sonra bu Muager'in tâbilerinden olduğu sanılan Turak ve Glon adlı iki boy beyi, Bizans ile savaşan Perslere yardımda bulunmak için Kafkaslardan geçerken Bizans'ın dostu Sabirlerin kadın hükümdarı Boarik'ın tuzağına düşerek perişan olmuşlar, Glon ölmüş, Turak ise Bizanslılara teslim edilmiştir²⁵. Prokopios, daha sonra olan bir olay vesilesi ile Kutrigurlardan Sinnion adlı bir Boy Beyi'nin birliği ile beraber 530'lu yıllarda ünlü Bizans kumandanı Belisarios'un ordusunda bulunarak Afrika ve İtalya'da savaştığını kaydetmiştir²⁶.

İmparator I. Iustinianos, Kutrigurların Trakya'ya akınlarını durdurmak için Tuna üzerinde istihkâmlar kurdurdu. Ayrıca Ant kabilelerini Kutrigurlara karşı harekete geçirmek için diplomatik yollarla onları kıskırtmaya çalıştı. Başarılı olamayınca, Bizans topraklarından uzakta olduğundan kendileri için tehlikeyi teşkil etmeyen fakat Kutrigurların arkasında bulduklarından onlar için tehlike oluşturan Utigurlara yönelmeye başladı²⁷.

VI. yüzyılın ortalarında Bizans Devleti'nin kuzeyindeki kavimler batıdaki Longobardlar ve Gepidler ile doğudaki Kutrigurlar birbirleriyle şiddetli mücadelelere hazırlanıyorlardı. Longobardlar daha önce yaşadıkları Elbe-Oder arası yurtlarından güneye göçerek, Gepidlerin batısına komşu gelmişlerdi.

²⁰ B. Hóman, "A Magyar Hún-Hagyomány és Hún-monda", *Studium*, 8, Budapest 1925, s. 33 vd.; Gy. Moravcsik, "Muagerisz Kiraly", *Magyar Nyelv*, XXIII (1927), 258-71.

²¹ Gy. Moravcsik, *Byzantinoturcica*, I, Berlin 1958, 66; O. Karatay, *a.g.e.*, s. 33.

²² Artamonov, *a.g.e.*, s. 122-123.

²³ K. Szabo, *Priszkosz Szónok es Bölcsész életéről S Történetirata Töredékeiről*, I, Pest 1878, 11.

²⁴ Artamonov, *a.g.e.*, s. 110-111; H. Balint, *Muagyer Történet*, I, Budapest 1935, s. 50 vd.

²⁵ *Theophanes*, s. 245.

²⁶ *Prokopios*, s. 95 vd.

²⁷ *Excerpte de Legationibus*, ed. C. de Boor, Berlin 1903, s. 117-118, 170-171; M. I. Artamonov, *a.g.e.*, s. 118.

Bunlar 526 yılında Pannonia'yı istila ettiler. Böylece aralarında şiddetli bir mücadele alevlendi. Bu ihtilaf uzun zaman savaşız devam etti ise de, artık savaş kaçınılmaz bir hale gelince her iki taraf da komşularından yardım teminine giriştiler. 548 yılında her iki tarafın elçileri İmparator I. İustinianos'dan yardım istemek için İstanbul'a gelmişlerdi. Fakat Bizans Hükümeti, Gepidleri reddetmeyi ve Longobardlara on bin atlı ve bin beş yüz piyade ile askerî yardımda bulunmayı kabul etti.

Longobardlar ile Gepidler arasındaki şiddetli savaş 549 yılında başladı. Ertesi yıl (550) Bizans Kilisesi'nden kendilerine bir piskopos tayin edilmesini istemek üzere Bizans'a gelen Kırım'daki Gotların elçisi, komşuları Kutrigur ve Utigurlardan söz açarak Gepidlerin Kutrigurlara elçi göndererek onlarla Longobardlar ve Bizans'a karşı ittifak yaptıklarını, Kutrigurların askerî yardımda bulunduğunu da bildirdi²⁸. Prokopios'a göre Kutrigurlar o sırada Bizans'dan yıllık vergi almaktaydı. İmparator I. İustinianos bunun üzerine Don Irmağı bölgesindeki Utigur Beyi Sandalkh (savaş işlerinde maharetli, oldukça kurnaz, cesaretli ve kuvvetliydi)'a elçi gönderdi ve dostluk teklifinde bulundu. Kutrigurlara verdiği yıllık vergiyi bundan böyle kendilerine teklif etti, buna karşılık da lüzumunda kendi düşmanlarına karşı askerî yardım şartını koştu. Bizans siyasetini tanımayan Sandalkh, bu hileye kapılarak teklifi ve şartı kabul etti²⁹.

550 yılında Longobardlar ile Gepidler arasındaki savaş devam etti. Bu sırada Gepidlerin müttefiki Kutrigurlardan on iki bin kişilik seçme bir birlik, boy beyleri "savaşı çok iyi bilen adam" Khinialon (Kinialkh) kumandasında yanlarında bulunuyor ve Pannonia'da savaflara katılıyordu. 551 yılında iki kavim arasındaki savaflar iki yıllık bir barış antlaşması ile sona erdirildi. Longobardlar Gepidleri yenmişti. Yenik Gepidler, bir de Kutrigur ordusunun ülkelerinde tehlike olmasından korktuklarından onları Tuna'nın karşı sahiline geçirdiler ve Khinialon'a Balkanlar'daki Bizans topraklarına akınlarda bulunmasını teklif ettiler (551).

Kutrigur ordusunun Sava ve Tuna nehirlerini aşarak arkadan dolaşıp Moesia'ya gelip akın ve yağmalar yapması üzerine Bizans İmparatoru

²⁸ Prokopios, s. 97.

²⁹ J. B. Bury, *History of the Later Roman Empire*, II, London 1923, 308-313.

KUTRIGURLAR VE UTIGURLAR

Iustinianos derhal Utigur hükümdarı Sandilkh (Sandilh)'a başvurarak, ittifak şartlarını yerine getirmesini ve düşmanı Kutrigurlara saldırmasını istedi. İmparator aynı zamanda Kırım'daki Gotlara da müracaat etmişti. Böylece Don Nehri'ne gelen Sandilkh'in ordusu bir yandan (Utigur ordusunda iki bin Got askeri de bulunuyordu), on iki bin kişilik yaya ordusu ile Gotlar bir yandan Kutrigur ülkesine taarruza geçtiler. Kutrigur ordusunun asıl kısmı Bizans ülkesinde bulunduğu için bu beklenmedik saldırı muvaffak oldu ve karşı çıkan küçük kuvvet de kolayca bertaraf edildi. Utigurlar kardeş bir ülkede ağır tahrip ve yağma yaptılar, pek çok Kutrigur kadını, gencini ve çocuğunu esir ettiler³⁰.

Bu saldırı esnasında Moesialı ve Trakyalı esirler Kutrigur ülkesinden kaçarak yurtlarına dönmüşlerdir. Onların Tuna havalisinde anlattıkları haberler buradaki Kutrigurların kulağına erişti. Aratitos kumandasındaki bir Bizans ordusu ile savaşmak üzere karşı karşıya gelmiş bulunduğu sırada ülkesinin istila altına düştüğünü öğrenen Khinialon (Kinialkh), derhal yurduna dönme kararı aldı. Khinialon anlaşma teklif etti. Aratios, dönüş yolunda tahrip ve yağmada bulunmamak ve bir daha Bizans ülkesine saldırmamak şartı ile kabul etti³¹.

Utigur ve Got müttefiki saldırısına uğrayan Kutrigurlardan Sinnion'un idaresinde bulunan iki bin ailelik bir boy kaçarak Tuna kıyısına gelmişti. Sinnion yirmi yıl kadar önce Belisarios ordusunda atlı okçu birliği ile Afrika'da Vandallara karşı savaştığından Bizans idaresi, bir dostluk örneği olarak onun Tuna'yı geçerek ülkeye girmesine müsaade ettiği gibi, bu boyu da Trakya'da yerleştirdi. Elinin altından kaçan bu Kutrigurların iyi kabul gördüğünü öğrenen Sandilkh'in elçileri de birkaç ay sonra İstanbul'a gelmişti. Utigur elçileri, Bizans'ın düşmanları oldukları halde Kutrigurların kabul edilerek verimli topraklara yerleştirildiğinden ve hediyeler verildiğinden şikâyet ederek, kendilerinin müttefik buldukları halde hayvanlarının elverişsiz çöl gibi yerlerde yaşadıklarını anlattılar. Ne var ki, Bizans'ın siyaseti böyle idi.

³⁰ Menander Protector (Menendros), *The History of Menander the Guardsman*, neşr. ve İngilizce trc. R. C. Blockley, Liverpool 1985, s. 43; D. Obolensky, a.g.e., s. 70-71; Fehér, a.g.e., s. 29; D. Simonyi, "Die Bulgaren des 5. Jahrhunderts im Karpatenbecken", s. 277 vd.; I. Zimonyi, a.g.e., s. 609-610.

³¹ Prokopios, s. 115 vd.; *Fortes Graeci Historiae Bulgaricae*, II, Serdica 1954, 209-210.

Hükümdar, elçileri güzel sözlerle avuttu ve dostu Sandilkh'a armağanlar göndererek teskin etti³².

Yurduna dönen Khinialon büyük bir felaketle karşılaşmıştı. Ancak yılmadı ve Utigurlardan intikamını almak için hazırlanmaya başladı. Bir zaman sonra taze bir kuvvetle Utigurlar üzerine yürüyen Khinialon yeni bir mücadele kapısını açtı. Şiddetli bir intikam hırsı içinde ölüm-kalım mücadelesine girişen Kutrigurlar ile Utigurlar arasındaki savaş altı yıl kadar sürdü. Bu süre içinde her iki tarafta birbirlerini ağır şekilde ezdi, kırdı. Bu şiddetli savaşlardan Kutrigurlar galip çıktı. Nihayetinde iki taraf bir barış antlaşması ile mücadeleyi durdurdu³³.

Bizans İmparatorluğu, Avrupa'daki sınırlarında bulunan ve geçimlerini temin ettikleri hayvanları için muhtaç oldukları geniş bozkırlar bakımından büyük sıkıntılar içinde kıvranan bu Türk boylarına karşı iki farklı siyaset uyguladılar. Birini hediyeler vermek, yıllık vergiler bağlamak suretiyle kazanmak yoluna gittiler, diğersinin ise üzerine saldırmayı tercih ettiler. Bu yolla birbirine düşen boylar şiddetli savaşlar ile nihayet zayıflamakta ve bir gün ortadan kalkmakta idi. Bizans'ın bu değişmez kırdırma siyasetiyle birbirine düşen bu iki kardeş boy, Kutrigurlar ile Utigurların bundan sonraki tarihleri, birbirilerinin amansız düşmanı halinde kıyasıya mücadele ile kendilerini ortadan kaldırmak olacaktır. Kutrigurlar, iki kardeş boyu yıkılışa götüren bu mücadelenin asıl müsebbibinin Bizans'ın ikiyüzlü siyaseti olduğunu anladılar ve Bizans'ın kışkırtmasıyla kendilerine saldıran Utigurları mağlup ettikten sonra Bizans üzerine bir sefer için hazırlığa giriştiler³⁴.

³² Menandros, s. 12, 49; Artamanov, a.g.e., s. 128-129.

Gelen Utigur elçilik heyetine dair Prokopios şu bilgileri vermiştir: "Bizler, çöl gibi ülkemizde, çok kötü şartlar altında ve sefalet içinde yaşıyoruz dedi elçilik heyetindekiler; Fakat bu Kutrigurlara ekmeğe yeme imkânı sağlıyor, çatlayınca kadar şarap içme ve her tür baharatı tatma imkânları var. Tabii ki banyolarda yıkanabiliyorlar. Bu melunlar altın zilyetler taşıyorlar. Rengârenk ve altınla süslü narin elbiseleri de var. Daha kısa süre öncesine kadar binlerce Romalıyı exir ve köle ederek ülkelerine götürüyorlar bu Kutrigurlardı..." Prokopios, s. 736.

³³ Prokopios, *The Secret History*, Michigan 1961, s. 91; Prokopios, *De Bello*, s. 736 vd.; Agathias, s. 179 vd.; Menandros, s. 44.

³⁴ *Fortes Graeci Historicae Bulgaricae*, s. 238-240; Orkun, a.g.e., s. 73.

KUTRIGURLAR VE UTIGURLAR

Bu sıralarda Bizans İmparatorluğu pek de iyi durumda değildi. Devletin mali durumu sarsılmış, ücretli askerlerden kurulan ordu zayıflamış ve üstelik veba salgını ile deprem (554, 555, 557 depremleri) gibi afetler de ülkeyi harap etmişti. Bizans şiddetli bir taarruza karşı koyacak durumda bulunmuyordu. Bizans'ın bu durumunu bilen Kutrigurların yeni Beyi Zabergan (Sabir Han ?), Bizans seferi için hazırladığı ordusuna bütün boylardan intikam birlikleri almıştı. Zabergan kumandasında Kutrigur ordusu 557-558 kışı sonlarında Bizans üzerine hareket etti. Tuna henüz donmuş bulunduğu için ordu buradan kolayca geçti. Küçük İskitya ve Moesia bölgeleri içinden yoluna devam eden Kutrigurlar hiçbir ciddi mukavemetle karşılaşmadan Adrianopolis (Edirne) önlerine kadar geldiler. Zabergan burada ordusunu üç kola ayırdı. Birinci kol, doğru güneye inecek ve Olympos ile Thermopylae (Termofil Geçidi) taraflarında akınlar yapacaktı. İkinci kol, doğu Trakya üzerinden Khersonesos (Gelibolu) ve Hellospontos (Çanakale)'a girecek ve bu yörede aynı işleri ifa edecekti. Üçüncü kol ise, bizzat Zabergan'ın kumandası altında başkente doğru bir akın yapacaktı.

Zabergan'ın kumandası altında bulunan üçüncü kol Bizans kaynaklarına göre yedi bin atlıdan müteşekkil idi. Bu kol doğruca İstanbul'a yürüdü. Öncüler son 558 depreminde harap olan Anastasios Suru'na kadar yaklaştı. Kutrigur karargâhı İstanbul'a yirmi fersahlık uzakta, Athyras çayı (Büyük Çekmece) yanındaki Melanthias Köyü'nde kurulmuştu. Kutrigurların beklenmedik bir anda İstanbul önlerinde görünmesi halk ve memurlar arasında heyecan yarattı. Bazıları boğazı geçerek karşı köylere sığınmaya kalktı. İmparator I. Iustinianos şehir dışındaki kiliselerin eşyasını emin yerlere taşıttı. Böylece herkes canını kurtarma gayretine düştü ve bu küçük Kutrigur birliği ile savaşmayı düşünmedi. Bu sıralarda surlardan çıkan bir Bizans birliği öncülere hücum etti ise de, öncüler Bizanslıları kolayca püskürtüp Porta Aurea (Yedikule'nin sur tarafı kapısı)'ya kadar kovaladılar. Kutrigurlar böylece sur kapısına kadar dayanmış oldular.

Halkın ve devlet adamlarının ne yapacaklarını bilmez halleri sırasında İmparator Iustinianos; eski, tecrübeli kumandan olan ve Kutrigurları iyi tanıyan Belisarios'u vazifeye çağırarak, huzurunda yaptırdığı bir toplantıda İstanbul'un müdafaasını ona bıraktı. Bizans tarihçilerine göre bu sırada şehirde savaşabilecek çok az sayıda asker bulunuyordu. Çünkü İmparatorluğun esas

kuvvetleri İtalya, Afrika ve Sasani sınırında idiler. İhtiyar kumandan derhal civar köylerden adam toplayarak saray ahırlarındaki atlar ile bir atlı birlik oluşturdu. Birkaç yüz askerlik bir birliği şehrin surlarında bıraktıktan sonra Kutrigurlara birkaç fersah mesafedeki Kettos Köyü'nde karargâhını kurdu³⁵.

Kutrigur ve Bizans karargâhları arasında sık bir orman bulunuyordu. Bizans'ın tecrübeli kumandanı gündüz Kutrigurları sıkı şekilde gözetletiriyor, geceleri de birçok yerlerde ateş yaktırarak kendi kuvvetinin çok olduğu intibamı veriyordu. Belisarios'un hilesi muvaffak oldu. Kutrigurlar karşısındaki düşmanın aslında bu kadar az olduğunu anlayamadılar. Belki bunun için Zabergan birden hücum etmekten çekindi. Bekleyiş süresini yine Zabergan bozarak akına hazırlandı. Kutrigur karargâhında görülen hareketlilik derhal gözcüler vasıtasıyla Belisarios'a iletili. Belisarios; Kettos ile Melanthias arasındaki yolun iki yanındaki orman içine bir kısım kuvvet gizledi ve civar köylüleri de ormana sokup, orada büyük gürültü çıkarmalarını söyleyerek bir tuzak hazırladı. Kendisi de 300 askeri ile Kutrigurların karşısına aniden çıkmayı planladı. Bunlardan habersiz Kutrigurlar akına başlayıp tuzağın içine düştükleri zaman köylüler şiddetli gürültüye, pusudaki askerler de arkadan saldırıya başladı. Karşıdan da Bizans yaya askerleri görüldü. Tam bu sırada şiddetli bir rüzgâr da kesif bir toz bulutunu Kutrigurlar üzerine kaldırdı. Dar orman yolundaki bu beklenmedik hareket onları şaşkına uğrattı ve paniğe düşürdü. Büyük bir kuvvetin tuzağına düştüklerini sanmışlardı. Başlayan savaşta, dar orman yolunda atlarını pek hareket ettiremeyen Kutrigurlara karşı Bizans'ın yaya askerleri daha üstün durumda idi. Bizans kaynaklarına göre 400 kayıp verdikten sonra Zabergan çekilme emri verdi.

Ağır zayıt veren ve üstün sandığı Bizans ordusunun yeni bir taarruzundan çekinen Zabergan derhal geri çekilmeye başladı. Tecrübeli Belisarios ise durumunu sezdirmeden onları geriden takip etti. Bunlar Doğu Trakya'ya vardıkları sırada Bizans sarayındaki entrika ve çekememezlik

³⁵ *Agathaias*, s. 252; *Theophanes*, s. 347; A. A. Vasiliev, *Bizans İmparatorluğu Tarihi*, çev. A. M. Mansel, Ankara 1943, s. 179; V. Besevliev, *Die Protobulgarische Periode der Bulgarischen Geschichte*, Amsterdam 1980, s. 95 vd.; K. M. Setton, "The Bulgar in the Balkans and the Occupation of Corint in the Seventh Century", s. 508-509; A. Madgearu, "The End of Town-life in Scthia Minor", *Oxford Journal of Archaeology*, 20 (2001), s. 207-217.

KUTRIGURLAR VE UTIGURLAR

sebebiyle yaşlı Belisarios daha büyük zaferler kazanmadan geri çağırıldı. Zabergan, kendilerini takip eden Bizans birliğinin döndüğünü anlayınca durdu ve Tzurull (Çorlu) ile Arkadoipolis (Lüleburgaz) yörelerinde akın ve yağmalar yaparak, diğer iki kolun kararlaştırılan tarihte geri dönmesini bekledi³⁶.

Yunanistan'a giren Birinci Kutrigur kolu, Bizans kaynaklarına göre Thermopyae'da durdurulmuş, mühim bir başarı ve ganimet kazanmadan geri dönmüştür. Khersonesos'a kadar uzanan ikinci kol ise parlak neticeler elde edemeseler de önemli mücadeleler yapmışlardı. Nitekim ikinci kolu oluşturan birlikler Khersonesos Şehri'ni kuşattılar. Kaleden karaya şiddetli hücumlar yapan Kutrigurlara karşı müdafaayı üzerine alan Germanos (İmparator Iustinianos'un manevi oğludur) zor günler geçirdi. Kutrigurlar hazırladıkları kuşatma aletleri ile surun bazı kısımlarında gedikler açmışlardı. Kutrigurlar bütün hücumlarının kesin sonucu alamadığını görünce, şehri denizden de kuşatmayı yerinde gördüler. Gemileri olmadığı için civar ormandan kesilen ağaçlarla, 600 asker taşıyabilecek 150 küçük sal yapıldı. Onların bu faaliyeti sırasında Bizanslılar da durumu kavrayıp, derhal savaş gemilerini bölgeye sevk ettirerek yakın bir koyda gizli beklettiler. Kutrigur salları denizden kuşatmaya başlayınca Bizans donanması bunların üzerine yürüdü ve kolayca hepsini dağıtarak, üstlerindeki savaşçıları denizde helak etti. Kutrigurların uğradığı deniz felaketi esnasında kumandan Germanos da surdan çıkış yaparak karadan saldırdı. Ancak bu savaşta Germanos bir ok isabeti ile ağır yaralandı. İkinci Kutrigur kolu da dönüş kararı vererek geri çekildi. Bu iki kolun kendisine katılmasından sonra Zabergan daha bir müddet buralarda kalarak Trakya, Makedonya ve Thessalia bölgelerinde akın ve yağmalarda bulunduktan, büyük ganimet topladıktan sonra yurduna dönmeye başladı³⁷. Zabergan ordusunu üçe böleceği yerde bütün kuvveti ile İstanbul önüne gelseydi, herhalde alacağı netice böyle olmayacaktı.

Zabergan'ın sevk ve idaresindeki Kutrigurların Bizans seferi başlayınca İmparator Iustinianos, Utigurların yardımını temin ve Zabergan'a karşı

³⁶ Prokopios, s. 235 vd.; *Excerpte de legationibus*, s. 391-392; Bury, a.g.e., II, 304 vd.; E. Gibbon, *Roma İmparatorluğu'nun Gerileyiş ve Çöküş Tarihi*, çev. A. Baltacıgil, V, İstanbul 1995, 274-276.

³⁷ Menandros, s. 178 vd.; *Excerpte de legationibus*, s. 117-118, 170-171, 391-392; J. A. Evans, *The Emperor Justinian and The Byzantine Empire*, Hardcover 2005, s. XX vd., 77 vd., 160.

savaşmaya Utigur Beyi Sandilkh (Sandilkh)'ı ikna etmek için elçilik heyeti gönderdi. İmparator, onları, sitem ve kararlaştırılan hediyeleri kesmeyle tehdit etti. Ayrıca Kutrigurlara her yıl ödenen parayı Utigurlara vermeyi vaat etti. Böylece aralarında daha önce imzalanan barış antlaşmasına Sandilkh'in riayet etmesi temin edildi. Bunu aynı zamanda bir intikam fırsatı sayan Sandilkh, Kutrigur ülkesine saldırdı³⁸. Yine birçok tahrip ve yağma yaptı. Yüklü ganimet ele geçirdi. Zabergan yurduna yaklaştığı sırada Utigurların arkadan vurduğunu haber aldı ve böylece aralarındaki barış yine bozularak, iki kardeş boy tekrar kanlı bir mücadelenin içine düşmüş oldular. Çarpışmalar ve saldırılar ile devam eden intikam mücadelesi sırasında her iki boy da yıkıldı ve çöktü. Zaten Bizans'ın siyaseti de onları kolayca bertaraf etmede muvaffak olmuştu. VI. yüzyıl ortalarında Don ve Volga (İtil) dirsekleri bölgesinde meskûn bulunan Utigurlar (Otuz Ogurlar) ile Dnyeper'e uzanan sahada yaşayan Kutrigurlar (Dokuz Ogurlar), 576'larda batıda sınırlarını Kırım Yarımadası'na kadar genişleten Gök-Türklerin hâkimiyeti altına girmişlerdir³⁹. Bizanslı tarihçi Menandros (VI. yüzyıl)'da, Utigurların Gök-Türlere tâbi olduklarında başlarında Anagaios (Ak-kagan) olduğu kaydı vardır. Bu konuda verdiği kısa bilgi şöyledir: "... *Valentinos (Gök-Türlere giden Bizans elçisi) ve adamları, bataklık sularıyla kaplı düzlükleri ve pek çok ormanlık ve bataklık ayrıca bol suyu olan bölgelerden ve Akkagas denilen yerden geçtikten sonra, bu ad Utigurların Beyi Anagaios tarafında alındı ki, İskit ülkesinin o bölgeleri üzerinde hükmeden bir kadından gelmedir, kısacası birçok karışık patikalarda zor aşılın bölgelerden geçtikten sonra nihayet Türk-Şad'ın savaş karargâhuna ulaştılar...*"⁴⁰. Ayrıca Kutrigurların bir kısmı da Gök-Türkler önünden

³⁸ Bizans elçisi yürütülen müzakerelerin sonunda Sandilkh'in; "*sadece bizim gibi konuşmuyorlar, çadırlarda kalmıyorlar, giyinmiyorlar, yaşamıyorlar aynı zamanda onlar bizim akrabamız. Farklı liderler yönetiyor sadece. Ancak Kutrigurları atlarından etmeliyiz, varlıklarına el koymalıyız. Böylelikle binek hayvan olmadan oklar Romalılara zarar veremezler*" diyerek anlaşmayı kabul etmiştir. *Menandros*, s. 43.

³⁹ *Menandros*, s. 178 vd.; O. Pritsak, "Die Sogenannte Bulgarische Fürstenliste und Die Sprache der Protobulgaren", *Ural-Altäische Jahrbücher*, XXVI/1-4 (1954), 219-221; S. Szádeczky-Kardoss, "Kuvrat fiának, Kubernek a története és az avar-kori régészeti leletanyag", *Antik Tanulmányok*, 15 (1968), s. 85 vd.; A. Ahmetbeyoğlu, "Kubrat Han ve Büyük Bulgar Devleti'nin Kuruluşu", *Karadeniz Araştırmaları*, sayı 13 (2007), s. 36.

⁴⁰ *Menandros*, s. 173.

KUTRIGURLAR VE UTIGURLAR

Pannonia Bölgesi'ne kaçan Avarlara tâbi olmuşlardır (Karadeniz'in kuzeyindeki bozkırlarda yaşayan bütün boyların olduğu gibi)⁴¹.

Bizans tarihçisi Menandros'un verdiği bilgiye göre; 558 sıralarında Hazar Bozkırı'ndan Kafkaslar ile Ten boyuna ulaşan Avar kuvvetleri, Utrigurlar ile Hun boylarından Zalleri yendikten sonra Onogur ve Sabir müttefiki kuvvetini de perişan etmiştir. Bu büyük Avar gücü önlerine çıkan bütün boyları mağlup ederek dağıtmıştır. Bu hücumlar aynı zamanda Doğu Avrupa'da yeni bir devrenin başlayacağını da göstergesi olmuştur⁴².

Bizanslı Tarihçi Agathias'daki kayıtlardan bu Avar akınından sonra Kutrigurların bir süre için kendilerini toparladıkları anlaşılıyor. Nihayet büyük Avar Kağanı Bayan (568?-602) bölgelerine geldiği zaman Kutrigurlar ve Utigurlar son mücadelelerini yapıyorlardı. Bundan sonra 560-62 yılları arasında Utigur ve Kutrigurlar Avar hâkimiyeti altına girmişlerdir. Bunu fırsat bilen Bayan Kağan, 568 yılında Bizans İmparatorluğuna gönderdiği elçilik heyeti ile daha önce bu iki boya ödenen yıllık verginin bundan böyle kendisine verilmesini istemiş, hedefine ulaşmak için hâkimiyeti altındaki 10.000 Kutriguru Sava Nehri üzerinden Dalmaçya'ya göndererek buraları tahrip ettirmiştir⁴³. Bu hadiseden sonra artık Kutrigur ve Utigurlardan kaynaklarda müstakil olarak bahsedilmez olmuştur. Yalnız VII. yüzyılın ilk yarısında Pannonia Bölgesi'ndeki hadiseler ile alakalı oldukları düşünülmüştür. Nitekim 626 yılında Avarların Sasanilerle birlikte İstanbul kuşatmasında başarısız olmaları çok büyük itibar kaybetmelerine sebep olmuştur. Avar Devleti'nde merkezi otorite sarsılmış, iktisadî ve siyasi kriz baş göstermiştir. 630 yılında Avar Kağanı'nın ölümü de yeni kağanın kim olacağı meselesini ortaya çıkarmış, Pannonia'da iç harp vuku bulmuştur. Avarlara bağlı olan Bulgarlar, Kağan'ın ölümü üzerine yeni hükümdarın kendilerinden olması gerektiğini öne sürerek isyan etmişler ve 9.000 kişilik bir kuvvetle Avar ordusuna karşı koymuşlardır.

⁴¹ *Agathias*, s. 367; *Theophanes*, s. 355; *Menandros*, s. 43; H. N. Orkun, *Attila ve Oğulları*, İstanbul 1933 s. 134 vd.; D. Obolensky, *a.g.e.*, s. 68-69.

⁴² *Menandros*, s. 163 vd.; Gy. Moravcsik, *Byzantinoturcica*, I, 66-67; W. Pohl, *Die Awaren*, München 2002, s. 18-57, 108 vd.; Ş. Baştav, "Sabir Türkleri", *Belleten*, V/17-18 (1941), 71-72.

⁴³ *Agathias*, s. 176-180; S. Szádeczky, *Az Avar Történelem forrásai 557-től 806-ig*, Budapest 1998, s. 11-35; V. Besevliev, *a.g.e.*, s. 98-99; Fehér, *Bulgar Türkleri Tarihi*, 30; O. Karatay, "Kuber Han'ın Göçü ve Türk İsimli Sırp Kralları", *Bilgi*, sayı 18 (2001), s. 30.

Bulgar Beyi mağlup edilerek Pannonia'dan püskürtülmüştür. Yenilen Bulgar Beyi; kadın, çocuk ve sağ kurtulanlarla birlikte Bavyera Bölgesi'ne kaçmış, Frank Kralı Dagobert'ten sığınma talebinde bulunmuştur. Frank Kralı ilk önce kışı geçirmeleri için Bulgar Beyi ve maiyetindekileri sınırlarına kabul etmiş, sonra kararını değiştirerek öldürülmelerini emretmiştir. Bulgar Beyi yanındakilerle Marco Vinedorum'a kaçarak Longobard Kralı Walluc'a sığınmıştır. Pannonia'daki Bulgar isyanını yöneten ve ismi tespit edilemeyen kişinin Kutrigur Beyi olduğu anlaşılmıştır⁴⁴.

Sonuç olarak; Bizans Devleti'ni bir hayli uğraştıran ve devlet kuramasalar da müstakil hareket ederek Doğu Avrupa coğrafyasında özellikle askerî bakımdan etkili olan iki kardeş boy Kutrigur ile Utigurlar, Bizans'ın aldatma politikaları ve birbirleriyle mücadeleleri neticesinde güçlerini kaybetmişlerdir. Gök-Türk ve Avar hâkimiyetlerinden sonra, kuzey-batı Karadeniz dolaylarındaki Attila'nın büyük oğlu Dengizik ve küçük oğlu İrnek'e bağlı Hun kütleleri⁴⁵ başta olmak üzere çeşitli Ogur boylarıyla birlikte Bulgarları⁴⁶ teşkil etmişler ve Azak Nehri'nin kuzeyindeki saha merkezli olmak üzere Dnyeper Bölgesi'nde kurulan ve sınırları doğuda Don boylarına batıda Bug Nehri'ne uzanan Büyük Bulgar⁴⁷ ile Tuna ağzıyla Balkanları kapsayan Tuna Bulgar⁴⁸ Türk devletlerinin kurucu unsurlarını oluşturmuşlardır.

⁴⁴ A. Ahmetbeyoğlu, "Yurt Tutan Hükümdar Asparuh Han ve Tuna Bulgar Devleti'nin Kuruluşu", *Omeljan Pritsak Armağanı*, Ed. M. Alpargu-Y. Öztürk, Sakarya 2007, s. 399.

⁴⁵ G. Fehér, "Attila's Sohn İrnek", *Ungarische Jahrbücher*, XV (1935), 408 vd.

⁴⁶ Bulgar ismi Türkçe olup karışmak, karıştırılmak, karışmış manasına gelmektedir. Bk. İ. Kafesoğlu, *Bulgarların Kökeni*, s. 2. J. Németh önce aynı düşünmüşse de, sonradan isyan eden anlamında olduğunu söylemiştir. "Die Bedeutung Des Bulgarischen Volksnamen", *Studia in Honorem Veselini Besevliev*, Sofia 1978, s. 68-71.

⁴⁷ A. Ahmetbeyoğlu, "Kubrat Han", s. 35-42; L. Gumilöv, *a.g.e.*, s. 257-259.

⁴⁸ A. Ahmetbeyoğlu, "Asparuh Han", s. 395-402.

KUTRIGURLAR VE UTIGURLAR

Abstract

TWO CLANS FORMING BULGARINS: UTIGURS AND KUTRIGURS

There is no information on the early times of Kutigur and Utigur tribes which were the members of the western branch of Oguzs except from the legendary records of their origin in Byzantine archives. Their arrival into eastern Europe was a result of the movements of Avars which uprooted many tribes from their ingenicus lands. They began attacking to lands from Azow Sea and Don River to Thrace and Moesia in 481 and onward. By winning the support of Slavs, they expanded their attacks over all the Balkans. Thanks to their military power, they remained as significant allies and enemies. The Byzantine Empire tried to halt Kutrigurs who were attacking to Gepits, Longabarts and many other tribes and becoming more powerful so as to threaten Istanbul with gifts and annual taxes. Having not obtained the desired results, Byzantium made an alliance with Sabir President Boarik and encouraged Utrigurs to attack Kutrigurs with a tricky policy. At the end, the two brother tribes conflict resulted in their own ends (558). Some of the Utrigurs and Kutrigurs who lost their previous power and unity became subjects to either Avars or Gok-Turks. Upon the loss of power the two states took part in the foundation of their Greats Bulgarian State in 635 and then Danube Bulgarian State.

Keywords: Bulgarians, Ogurs, Byzantium Empire, Avars, Danube Bulgarian State.

